

SAHİCİLİK VE TEKNOLOJİ SİYASETİ KISKACINDA: BİR KAYNAK OLARAK İNSAN

Güz / Autumn 2024

Boran Ali MERCAN*
Ahmet Murat AYTAÇ**

ÖZ

İnsan için dünya hiçbir zaman birbiriyle ilişkisiz nesnelere bütününden ibaret değildir. Aksine insan dünya ile anlamlı ve heyecansal bir ilişkilene halindedir ve şeylerin anlamı da bu ilişkilene halinden türer. İnsanın gereksinimleri ve kullanımına göre şeylerin kaynak olabildiği dünya algısı, modern çağda her şeyin sadece birer kaynaktan ibaret olduğu kavrayışına dönüşmüştür. Bu yazı modern teknolojinin dünyayı hesap ve ölçümle çerçeveleyerek insan da dahil içindeki her şeyi gerektiğinde işe koşulacak bir kaynağa dönüştürmesini sorunsallaştırıyor. Yeni yönetim ideolojileri insan kaynağından değer yaratmak adına "sahicilik" söylemleri aracılığıyla fiziksel, zihinsel, duygusal bütün bir insan varoluşunu-yaşamını (bios) akıllı ve esnek otomasyon sistemleri ile algoritma teknolojilerinin dönüştürdüğü iş-çalışma uzamına tabi kılmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda, modern teknoloji eleştirisini iş-çalışma ediminin dünyasallığı ekseninde Heidegger'in işlik (Werkstatt) tartışmasıyla başlatıp çerçeveleme ve rezervde durma analiziyle derinleştiriyoruz. Ancak Heidegger'den farklı olarak, Kartezyen ontolojinin mantığıyla insan zihni ve eylemini emek sürecinde ayırtıran endüstriyel dönemden insan yaşamının tamamını hedefleyen biyopolitik post-endüstriyel döneme geçişle, işliğin (iş yerinin) dönüşümünü tarihsel ve toplumsal bir zemine oturtuyoruz. Nihai olarak, Adorno'nun sahicilik jargonu tartışması yazının eleştirel eksenini tamamlamaktadır. İş ve iş-dışı ayrımının belirsizleştiği bir iş-çalışma uzamında sahicilik çağrısı işten özgürleşme ve otonomiye değil; aksine iş aracılığıyla ve iş etrafında yeniden tabi kılınmayı beraberinde getirmektedir.

Anahtar kelimeler: İşlik, çerçeveleme, rezervde durma, biyopolitik işyeri, sahicilik.

IN THE GRIP OF AUTHENTICITY AND THE POLITICS OF TECHNOLOGY: HUMAN AS A RESOURCE

ABSTRACT

For humans, the world is never merely a collection of unrelated objects. Contrarily, humans are in a meaningful and affective relationship with the world, and the meaning of things arises from this relational state. The perception of the world, wherein things can serve as resources according to human needs and usage, has transformed in the modern era into an understanding that everything is merely a resource. This article problematizes the way modern technology enframes the world through calculation and measurement, turning everything within it, including humans, into resources to be utilized when necessary. New management ideologies, in the name of creating value from human resources, aim to subject the entire physical, mental, and emotional human existence (bios) to the work-labor space transformed by intelligent and flexible automation systems and algorithm technologies through discourses of "authenticity." In this context, we begin by examining the critique of modern technology in relation to the worldliness of the work-labor act through Heidegger's discussion of the workshop (Werkstatt), and we deepen this analysis with the concepts of framing and standing reserve. However, unlike Heidegger, we squarely place the transformation of the workshop within a historical and social ground, focusing on the transition from the industrial period—where the Cartesian logic of ontology separated the human mind and action in the labor process—to the biopolitical post-industrial period, which targets the entirety of human life. Subsequently, Adorno's critique of the jargon of authenticity completes the critical axis of the article. The call to be authentic in a work-labor space where the distinction between work and non-work has become blurred does not bring about liberation from work and autonomy; conversely, it entails renewed subordination through and around work.

Keywords: Werkstatt, enframing, standing reserve, biopolitical workplace, authenticity.

* Doç. Dr. Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, ÇEEİ, E-posta: mercan@politics.ankara.edu.tr. ORCID: 0000-0002-1125-7528. Ankara/Türkiye.

** Dr. Öğretim Üyesi. Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, SBKY, E-posta: aytac@politics.ankara.edu.tr. ORCID: 0009-0004-1493-6835. Ankara/Türkiye.

Makalenin geliş tarihi: 18.08.2024
03.10.2024

Submission Date: 18 August 2024

Approval Date: 03 October 2024

Giriş

Çalışma edimi insana bir dünya kurar. İnsan kendini ve diğer varlıkları bu dünya içinde tanır. Yani insana bilginin kapılarını açan şey yaşam uğraşdır. Çünkü dünya içinde karşılaştığımız şeylerin anlamı bizim onlarla nasıl iştigal ettiğimize göre belirlenir. Demek ki insanın hayat bilgisi, başka bir deyişle şeylerle olan tanışıklığı aslında onun çalışmasının eseridir. Dünyayla bu şekilde karşılaştığında insan eşyayı kullanarak, başka bir deyişle onunla iş yaparak bilir. Bu bilgi temelde varlıkları ne ölçüde kullanışlı olduklarına göre değerlendirme ve sıralamakla ilgilidir. O halde şeylerin değeri onların ne işe yaradığına göre belirlenmektedir. Yani çevredeki varlıklar yarar ölçütüne göre anlam kazanmakta ve birbirine bağlanmakta, insan bu anlam örüntüsünün inşa ettiği bütüne “dünya” adını vermektedir.

318

Bu durumda çalışma, yalınkat bir bakışla, insanın geçim yolu olmaktan ibaret anlaşılabilir. Elbette insanın ihtiyaçları vardır ve insan bu ihtiyaçlarını çalışmak yoluyla karşılamaya yazgılıdır. Ama çalışma insanı aynı zamanda dünyayı belli bir şekilde anlama yoluna sokmaktadır. Bu yolda insan dünyayı ihtiyaçlarının karşılanmasına elverecek şeylerin toplamı olarak görür ve anlar. Her şeyi belli bir amacı gerçekleştirmek veya bir ihtiyacı karşılamak için yararlanılacak bir kaynak olarak değerlendirmeye yönelir. İnsanın bakışı bir malın üretilmesi için gerekli olan faydayı sağlayacak doğal ve toplumsal varlıkları, bir hedefe ulaşılması için bir araya getirilmesi gereken maddi ve gayrimaddi araçları, bir idealin gerçekleştirilmesi için kullanılacak iş gücünü ve etkileşim biçimlerini organize etmeye odaklanır. Son tahlilde dünya insan tarafından değerlendirilmeyi bekleyen bir kaynak görünümüne bürünür.

Elbette kaynak olmayı bu şekilde tarif etmekle insanlığın modern ve akılcı çağında gelişmiş bir anlayışa gönderme yapıyoruz. En genel haliyle “kaynak”, bir şeyi mümkün olduğu halden gerçekliğe dönüştürmek için kullandığımız gereç ve yöntemlere gönderme yapar. Buradan bakınca kaynak kavramı bizi araç-amaç ilişkisinin içine sokar. Kullanılacak araçları şeylerin faydası, girdilerin kıtlığı, ürünlerin değeri ve gereçlerin erişilebilirliği üzerinden sorunlaştıran yaklaşım, eskilerin “kaynak” yaklaşımdan belirgin bir şekilde ayrılır. Hesaplamaya, standartlaştırmaya, ölçmeye ve değerlendirmeye dayalı özgül bir bakış açısının ürünü olan araç-amaç düşüncesi modern hayatın bir gerçeği şeklinde tezahür

etmektedir. Öyle ki tüm varoluş insanın ihtiyaçlarına ve arzularına tabi bir kaynak biçiminde anlaşılmaya meyletmektedir.

Her şeyin insan ihtiyaçlarına uyarlandığı bir kaynaklar dünyasında insanın kendisini de bir kaynak gibi görmeye başlamasının ortaya çıkardığı sorunları çözümlenmek ve etkilerini belirginleştirmek çalışmamızın hareket noktasını oluşturmaktadır. Tartışmaya çağdaş sosyal, ekonomik ve politik söylemde insanın bir kaynak olarak tahayyül edilmesinin, insanın ne olduğuna dair anlayışımızda çarpıcı bir dönüşümün işareti olduğunu saptayarak başlayabiliriz. İmalat temelli modern-endüstriyel ekonomiden hizmet temelli post-modern-enformasyon ekonomisine geçişle birlikte insanı ekonomik bir birim olarak kavrayan çok sayıda çalışma sahasının belirdiği görülmektedir: Beşeri sermaye, beşeri sermaye kaynakları yönetimi, beşeri sermaye kaynakları yatırımı, stratejik insan kaynakları yönetimi ve insan kaynakları muhasebesi ilgili akademik çalışma sahalarına örnek gösterilebilir. İnsanın ne-liğini “kaynak” ve “sermaye” temelinde açıklayan söylem bolluğu çalışanların değer yaratabilecek her türlü potansiyelini açığa çıkarma stratejilerinde birleşir.

319

Ekonomi yazınında “beşeri sermaye” kavramı yeni bir tartışma değildir.¹ Ancak, yenilikçilik ve yaratıcılığın stratejik üstünlüğü belirlediği küresel kapitalist birikim ve rekabet düzeninde insanın değer yaratıcı potansiyelinin ikame ve taklit edilebilmesinin zorluğu giderek daha da önem kazanmaktadır.² Düşünen, duyumsayan ve eyleyen bir canlı olarak insanın bu yönü diğer üretim girdilerine indirgenemeyen özgüllüğüne işaret eder. İnsan, değer yaratma potansiyeli aktüelize edilmesi gereken, değer yaratıcı niteliği üretim sürecinde kendisinden çıkarılacak bir nesneye dönüşür, fakat kapitalist üretim sürecinde emek üretim faktörlerinden sadece biridir ve emek gücü gerektiğinde bir başkasıyla değiştirilebilir. İnsanın üretken bir kaynağa dönüşebilme potansiyelinden türeyen biricikliği (değeri) ile diğer üretim girdilerinden farksızlığına dair soyutlamada ortaya çıkan sıradanlığı (değersizliği) arasındaki çelişki emek sürecinde açığa çıkar.

¹ Gary Becker, Theodore Schultz ve Jacob Mincer gibi ekonomistler 1960’ların henüz başında beşeri sermaye terimini ana-akım ekonomik perspektiften kavramlaştırmıştır. Bkz. Gary S. Becker, *Human Capital*, Chicago: University of Chicago Press, 1964.

² İnsanın değer yaratıcı biricikliği üzerine stratejik insan kaynakları yazınının tespitleri hakkında kapsamlı bir derleme için bkz. Anthony J. Nyberg ve Thomas P. Moliterno, *Handbook of Research on Strategic Human Capital Resources*. Cheltenham, UK: Edward Elgar, 2019.

Modern endüstriyel imalattan post-modern hizmet ekonomisine geçişle birlikte, akıllı ve esnek otomasyon teknolojilerine uyarlanması beklenen insan “kaynağı”, çağdaş kapitalist üretim ve birikim dinamikleri içerisinde sürekli işlenecek ve açığa çıkarılacak bir girdi konumundadır. İnsanın üretim süreçlerinde bir girdi olarak ele alınması düşüncesi tarihsel açıdan üç farklı evreden geçerek modern anlamıyla insan kaynakları yazınının bugünkü biçimine ulaşmıştır. İlk olarak, çalışan insanın salt bir üretim faktörü biçiminde değerlendirilmesine dayanan, meta olarak işgücü yaklaşımından söz edebiliriz. Burada özgür emekçilerin iş gücü emek piyasasında alınıp satılabilir bir mal olmaktan ibaret kabul edilir. İkinci aşamada, işgücünü rasyonel olarak düzenlenmiş bir üretim mekanizması içerisinde işleyen bir parça gibi gören mekanik yaklaşım gelmektedir. İşçi bir makinenin parçası gibi belli bir aşınmayı göze alarak çalıştırılabilir ve kolay değiştirilebilir bir varlık olarak anlaşılmaktadır.³ Son aşamadaysa insanı duygusal ve bedensel nitelikleriyle bir bütün olarak kabul eden ve bir kaynak olarak insanın değerini bu çerçevede değerlendiren sözümona “hümanist” yaklaşım gelmektedir.⁴ İnsanın işgücü, beceriyle beraber duyguları ve tecrübesini üretim verimliliği için bir girdi olarak değerlendirmek bu evrenin özünü oluşturmaktadır.

Bu yazı, bir kaynak olarak insan tasarımının vardığı yeri, yeni üretim teknolojilerinin bir hizmet üretimine dönüştürdüğü emek süreci dinamiklerini teknoloji ekseninde geliştirilen eleştirel ontolojik bir sorgulamayla ele almayı amaçlıyor. Teknolojiyi merkeze almamızın sebebi, günümüzde bir kaynak olarak insanın olanaklarından yararlanmayı şekillendiren asli unsur oluşundan ileri geliyor: Akıllı otomasyon, enformasyon, telekomünikasyon, algoritma teknolojileri ve platform-dolayimli hizmet ekonomileri yeni bir toplumsal çalışma uzamı üretip emeği *ontolojik güvencesizliğe* tabi tutarken iş ve iş-dışı yaşam ayrımını belirsizleştiriyor. Sürekli teknolojiyle ilişkilenecek durumunda olan insan, artık, her

³ Bilimsel yönetim anlayışının temeli için bkz. Frederick Winslow Taylor, *The Principles of Scientific Management*, London and New York: Harpers & Brothers, [1911]1919.

⁴ Harvard İşletme Okulu’ndan Elton Mayo öncülüğünde 1924–1932 aralığında Hawthorne araştırmaları adı altında tarihe geçen araştırma dizisi bu akımın öncülü olarak değerlendirilebilir. Kapsamlı bir değerlendirme için bkz. Richard Gillespie, *Manufacturing Knowledge: A History of the Hawthorne Experiments*, Cambridge, Cambridge University Press, 1991.

an ulaşılabilir değer yaratıcı bir kaynak olduğu kadar her an işten çıkarılabilecek bir fazla da olabilir.

Böyle bir sorunsal ekseninde, Martin Heidegger, şüphesiz, teknoloji felsefesinde 20. yüzyılın en etkili isimlerden biri olarak öne çıkmaktadır. Heidegger modern teknolojinin dünyayı hesap ve ölçümle çerçeveleyerek insan da dahil içindeki her şeyi gerektiğinde işe koşulacak bir kaynağa dönüştürmesini tartışmaya açar. Çünkü dünyayı ve içindeki her şeyi kaynağa indirgemek tehlikelidir; gerçeklikle kurduğumuz bağı zedeler, insanı yabancılaştırır ve doğanın yıkımına yol açar. Bu makale, Heidegger'in tespit ettiği, çerçeveleyici yönelimin yarattığı tehlike ve insani erozyonun derinleştiğini ileri sürüyor. 21. yüzyılda üretimin küresel kapitalist toplumsal ilişkileri ekseninde, yapay zekâ ve makine öğrenimine dayalı akıllı otomasyon ve algoritma teknolojilerinden türeyen internet tabanlı hizmetler ekonomisi, insanı tüm yaşamıyla her an işe çağrılacak bir kaynak olarak teknolojik sistemin hizmetinde tutmaktadır. Ancak makale, ilgili tespiti ontopolitik etkisi bakımından tartışacaktır. Çağdaş üretim ve örgütlenme süreçlerinin dayandığı teknoloji tabanındaki dönüşümün etkileriyle birlikte, yeni yönetim ideolojilerinin "sadece kendin ol" türünden "sahicilik" söylemleri aracılığıyla iş-dışındaki yaşamın (*bios*) tamamını işyeri uzamına taşımalarına imkân tanınması insanın bütün bir varoluşunu kaynak durumuna indirgemektedir.

321

Bu görüş öncelikle, Heidegger'in *Varlık ve Zaman* eserindeki "işlik" (*Werkstatt*) tartışmasıyla kurulacak, daha sonra teknolojiye ilişkin sorgusunda yer alan çerçeveleme ve rezervde durma kavramları ekseninde derinleştirilecektir. Ancak modern teknolojinin açığa çıkarış tarzını kavrayabilmek adına işliğin endüstriyelden post-endüstriyel döneme tarihsel dönüşümünü açıklamak elzemdir. Bu bağlamda, iş-çalışma uzamının Kartezyen ontolojinin kavramsal yaklaşımıyla bilimselleştirilmesinden bütün bir insan yaşamının sürekli rezervde tutulduğu biyopolitik emek sürecine dönüşümünü inceleyeceğiz. Biyokapitalizm ve biyoproleterya tartışmalarının yürütüldüğü bu uğrakta, yeni yönetim ideolojilerinin sahicilik söylemini tartışmayı gerekli görüyoruz. İşyerinde sahiciliğe dair kültürel siyasetin işten özgürleşmek gibi radikal politik bir tutum yerine iş aracılığıyla ve iş etrafında sözde özgürleşmeye nasıl imkan tanıdığı tartışmamızın son bölümünü oluşturacaktır.

1. İşlik ve Teknoloji: İnsanın Gereçselleşerek Kaynağa Dönüşümü

1.1. İşlik ve İşin Anlamı

Heidegger, 1 Aralık 1949'da Bremen Klüp'te "Şey" [*Das Ding*], "Çerçeveleme" [*Das Gestell*], "Tehlike" [*Die Gefahr*] ve "Dönüş" [*Die Kehre*] başlıklı dört ders verdi ve bu dersleri 1950 Mart sonunda Bühlerhöhe'de aynı içerikle tekrarladı.⁵ Bu konferanslardan "Çerçeveleme" dersi, daha sonra genişletilmiş edisyonuyla "Tekniğe İlişkin Soruşturma" adıyla yayımlandı.⁶ Heidegger'in teknolojiye dair düşünceleri, özellikle 1966 ve 1977 yıllarında yayımlanan *Discourse on Thinking ve Question Concerning Technology* adlı eserleriyle Anglo-Amerikan akademik dünyasına tanıtıldı. Son dönemde, *Country Path Conversations*⁷ ve *Bremen and Freiburg Lectures*⁸ adlı iki cilt eserin de tercüme edilmesiyle, Heidegger'in teknoloji hakkında kapsamlı görüşlerine ve bu konudaki özgün metinlerin ilk hallerine ulaşmak mümkün oldu.

322

Heidegger'in teknolojiye ilişkin yaklaşımını anlamak için, felsefi sorunsalındaki kaymaların izini sürmek gerekir. *Varlık ve Zaman*⁹ [*Sein und Zeit*] eserini takiben, Heidegger, Varlık "hakkında" temel sorgusunu Varlığın "hakikatine" kaydırır. Bu kayış, Heidegger'in Batı metafiziği eleştirisinin merkezinde yer alır. Metafiziğin temel yanılgısının Platon'dan itibaren başladığını savunan Heidegger, bilginin-hakikatin ancak belirli aşamalardan geçilerek ulaşılabileceği ve duyular üstü bir dünyaya ait olduğu görüşünü reddeder. Bunun yerine, pre-Platonik hakikat kavrayışından hareket ederek, Varlığın hakikatinin insanın kendi çevresiyle

⁵ William Lovitt, preface to *The Question Concerning Technology and Other Essays*, by Martin Heidegger, çev. William Lovitt, New York and London: Garland Publishing, 1977, ix-x.

⁶ Martin Heidegger, *The Question Concerning Technology and Other Essays*, çev. William Lovitt, New York and London New York and London: Garland Publishing, 1977. Ayrıca sadece ilgili dersin Türkçe tercümesi için bkz. Martin Heidegger, *Tekniğe İlişkin Soruşturma*, çev. Doğan Özlem, İstanbul: Paradigma, 1998.

⁷ Martin Heidegger, *Country Path Conversations*, çev. Bret W. Davis, Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 2010.

⁸ Martin Heidegger, *Bremen and Freiburg Lectures Insight Into That Which Is and Basic Principles of Thinking*, çev. Andrew J. Mitchell, Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 2012.

⁹ Martin Heidegger, *Being and Time*, çev. Joan Stambaugh, New York: State University of New York Press, 1996.

karşılaşmalarında, açığa çıkışlarda ve gizemlerin ortadan kalkmasında tezahür ettiğini öne sürer.

Varlık ve Zaman'ın özellikle 15. kısmındaki tartışma, Heidegger'in teknoloji eleştirisinde ele aldığı sorunsalı anlamamıza ışık tutar.¹⁰ Bu bölümde, insanın dünya ile olan ilişkisi, varlıkları nasıl anladığı ve değerlendirdiği üzerinden ele alınır. İnsan, dünya ile ilişkisinde varlıkları, öncelikle kullanışlılıklarına göre değerlendirir. Bu değerlendirme, varlıkların insanın ihtiyaçlarını karşılama kapasitelerine göre bir hiyerarşi oluşturur. Heidegger, bu kullanım odaklı bakış açısını "gereç" (*Zeug*) kavramı ile açıklar; bir şeyin gereç olarak anlaşılması, onun belli bir amaca hizmet eden bir araç olarak değerlendirilmesi anlamına gelir. Ancak bu kullanım odaklı bakış, varlıkların özünü, yani varlığın kendisini gözden kaçıır.

Bu tartışmada "gereç" kavramının anahtar olarak öne çıktığını görürüz. Gündelik işlerimizde karşılaştığımız nesnelere nasıl yaklaştığımızın açıklaması, başka bir deyişle, bu nesnelere yüklediğimiz anlam bu adlandırmada içerilmiştir. Heidegger gereç olarak varolan şeylerin yalıtılmış bir şekilde tek başına ele alınamayacağını ileri sürer.¹¹ Çünkü gereç olarak varolmanın özü belli bir ilişkiler toplamı içinde açığa çıkar. Yani gereç belli işlevleri yerine getiren bir araç olmanın ötesinde, zengin bir anlam çeşitliliği içinde uzayıp giden bir referanslar zincirinin parçası olarak düşünülmelidir. Sözgelisi çekiç kendi başına varolan ayrık bir nesne değildir; (çivi, tahta, tezgâh gibi) diğer gereçler ve (çakma, kesme, inşa etme gibi) başka faaliyetlerin oluşturduğu bütünsel bağlam içinde anlaşılmalıdır.¹²

Bir gereci kullandığımızda ona kendimizden ayrı bir varlıkmiş gibi bakmayız, çünkü gereçler kıyas kabul etmez bir şekilde bizim faaliyetimizle bütünleşmiştir. Sanki gereç insanın onu kullanmasını sağlayan organının yeteneklerini arttıran bir protezmiş gibi duyumsarız. Bir başka deyişle, onu insanın bir uzantısı gibi görürüz. Yani gereç olarak kullandığımız şeylerin varlığını işle ilintili olarak sağladığı yararlarla karakterize ederiz. İşte Heidegger bu varoluş biçimini "el-altında-olmak" (*Zuhandenheit*) şeklinde adlandırır.¹³ İnsan, içinde bütün gereçlerin var olduğu ve anlam kazandığı bu yapılanmış bütünün kapsamında varolur. Bu durumda içinde

¹⁰ Heidegger, *Being and Time*, 62-67.

¹¹ Heidegger, *Being and Time*, 64.

¹² Heidegger, *Being and Time*, 64-65.

¹³ Heidegger, *Being and Time*, 67.

yaşadığı dünya insana kendi başına varolan bir nesnelere toplamı olarak değil, gerçeklik deneyimini yönlendiren, birbiriyle bağlantılı anlam ve hedeflerden oluşan bir ilişkiler ağı şeklinde görünür.

Gereçlerin el-altında-olmaklığını, yani faydalarına göre kavranmasını mümkün kılan, “dünyasallık” (*Weltlichkeit*) dediğimiz bu şeydir. Bu çerçevede nesnelere gereç olarak karşılaştığımız mekân ve ilişkisel bağlam varoluşsal bir önem kazanır.¹⁴ Heidegger’in düşüncesinde insanın çalışma ortamı, başka bir deyişle “işlik” (*Werkstatt*) sadece fiziksel veya kurumsal bir mekândan ibaret değildir. İşlik, gereçlerin belli amaçlara ve hedeflere göre organize edildiği, korunduğu ve işe koşulduğu dinamik bir ortamı anlatır. Esasında içinde yaşadığımız “dünyanın dünyasallığı” pratik ifadesini işlik dediğimiz alanda bulur. Gereçlerle nasıl ilişkileneceğimizi belirleyen referans ve anlamlar ağı, yapılaşmış bir bütün olan işlikte somutlaşır. Böylelikle iş ortamı daha geniş dünya deneyimimizi temsil eden bir mikrokozmos işlevi görür. Bir işlikteki gereçler, nasıl yerine getirdikleri işle ilintilenme biçimlerine bağlı olarak anlam kazanıyorsa, dünyayı oluşturan varlıklar da tutarlı bir ilintilenme ağının oluşturduğu bütün içindeki bir parça olarak anlam ve gerçeklik kazanırlar. Kısacası, dünyanın anlamlı bir bütün olarak görünmesini mümkün kılan yaklaşım insanın işlik deneyiminin bir sonucudur.

324

Bu bağlamda insan yaşamı varoluşsal bir simge olan işlik modeli üzerinden deneyimlenir. Bir usta işliğindeki gereçlere ve malzemeye hangi gözle bakıyorsa, insan da çevresindeki varlıklara benzer amaç, hedef ve ilişkileri arayan aynı gözle bakar. Çevresindeki varlıklara bu çerçevede bir anlam yükler ve kendini dünya içinde bu şekilde konumlandırır. Örneğin rüzgâr veya ırmak gibi doğal varlıklarla karşılaştığında onları belli bir işi yerine getirmek için taşıdıkları faydaya göre değerlendirir:

Orman koruluk, dağ taş ocağı, ırmak su gücüdür, rüzgarsa “yelkenleri şişiren” rüzgâr. Keşfedilen “çevreleyen dünya”yla birlikte keşfedilen “doğa”yla karşılaşırlar. Onun mevcut olan halindeki varlık minvalinden sarfı nazar edilebilse de kendisi ancak saf mevcutluğu içinde keşfedilip belirlenmektedir. Ama bu söz konusu doğa keşfi sırasında doğa yine “işleyip

¹⁴ Heidegger, *Being and Time*, 63-66.

çalışan”, üzerimize gelen, bir manzara olarak bizi büyüleyen olarak saklı kalmaktadır.¹⁵

Çevreleyen dünya “işleyen çalışan” varlıklardan oluşmuş bir bütün olarak algılandığında Heidegger’in el-altında-olmak dediği tarzda varlık olarak alınır. Burada iki hususa özellikle dikkat etmek gerekir: Öncelikle el-altında-olmak, bir dünyayı anlama veya onunla ilişkilene biçimi olarak pratik gerekçelere dayanma anlamına gelmektedir. İkinci olarak, bu pratik anlayış *Varlık ve Zaman*’da “teorik bakış”ın, yani Kartezyen görüş açısının dünya anlayışıyla zıtlık içinde anlam kazanmaktadır. Teorik düşünce dünyadaki varlıkları bir gözlem nesnesi olmaya indirgemek yoluyla her şeyi bir “mevcut-oluş” (*Vorhandenheit*) kipinde anlama eğilimindedir.¹⁶ El-altında-olmak kipi, öncelikle dünyanın bu kavranış biçiminin yetersizliğini vurgulamak hedefine odaklanmıştır.

Bununla birlikte el-altında-olmak kavramı tüm varlıkları bir “kaynak”, dünyayısa bir işlik olarak görme yönünde bir eğilime işaret etmektedir. Nesnelere kullanarak tanımanın ve iş için yerine getirdikleri göreve göre kavramanın derin anlamını bize kaynağa dönüşme kavramı açar. Daha sonra Heidegger’in bu dönüşümü açıklamak için kullanacağı *Bestand* kavramı henüz çok genel bir anlamda kullanılmakta ve daha çok kalıcı olmayı, mevcut olma anlamında saklanmış ve korunmuş olmayı ifade etmektedir.¹⁷ Teknoloji üzerine sorgulamasında Heidegger el-altında-olmak kavramıyla dile getirdiği düşünceyi radikalleştirerek teknolojiyi bir varoluşsal sorun olarak yeniden formüle etmenin olanaklarını *Bestand* kavramını yeni bir anlamda kullanarak dener.

¹⁵ Doğrudan aktarım için Kaan Ökten tercümesini uygun bulduk, bkz. Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman*, çev. Kaan H. Öktem, İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008, 73. Ayrıca İngilizce tercümesi için bkz. Heidegger, *Being and Time*, 66.

¹⁶ Heidegger, *Being and Time*, 61.

¹⁷ *Varlık ve Zaman* Kısım 26’da *Dasein*’in diğer varlıklarla nasıl ilişkilendiği tartışılmakta ve *Bestand* kavramı varlık tarzlarının kalıcılığına veya sebatına işaret etmek için kullanılmaktadır, bkz. Heidegger, *Being and Time*, 110–118. Kısım 41’de *Dasein*’in mekânsal ilişkileri nasıl anladığı tartışılmakta ve bu ilişkilerin kalıcılığı *Bestand* kavramıyla ele alınmaktadır, bkz. Heidegger, *Being and Time*, 178–183. Kısım 45’teyse *Dasein*’in varlığı bir bütün olarak anlaması tartışılmakta ve kendi varoluşundaki sürekliliği belirginleştirmek için kullanılmaktadır, bkz. Heidegger, *Being and Time*, 213–217.

1.2. Çerçeveleme ve Rezervde Tutma

Teknoloji üzerine sorgulamada, kontrol ve hakimiyet derdinde olan modern insanın teknolojiyle ilişkisini anlamak için araçsal teknoloji tanımının sorunsallaştırıldığını görüyoruz. Bir şeyleri yaparak ya da o şeyleri manipüle ederek gerçekleştirme gayretiyle amaca ulaşma iradesi bir şeyler üzerinde bir etki yaratmak anlamına gelir.¹⁸ Bir marangoz bir masanın ortaya çıkabilmesi için çekiç, keser, tornavida, testere, kumpas, gönye ve tezgâhı kullanarak bir tahta üzerinde etkide bulunur. Keza bir yazılımcı bir program tasarımında masa, sandalye, klavye, fare, yazılım programlarını kullanarak bir kod yazar, sayısal sembolleri etkiler, onları manipüle eder. Bir şeyin başka bir şey üzerindeki etkisi, yaptırarak edimi dolayısıyla, teknoloji tartışmasında bizi nedensellik (*causality*) sorusuna yönlendirir. Heidegger'in düşünce kurgusunda nedensellik tartışmasına yönelmesinde iki unsurun belirleyici olduğunu görebiliriz. İlki, Heidegger'in genel düşünce yapısında temel anlamların, soykütüksel yörüngelerin ve etimolojik sapmaların keşfi önemlidir. İkincisi, Heidegger'in teknolojiyi ontolojik açıdan sorunlaştırma ve varlığı anlama biçimimizle olan derin ilişkisini göstermekle ilişkilidir. Bu yüzden "neden" ile neyi kastettiğimizi sorarak, Aristo'nun varlığa hâkim olan ilkeleri belirleyen dört neden fikrini ileri sürer ve Latince ve Grekçe anlam geçişleri ve değişimlerinde nüanslar yakalayıp teknolojinin antik dönemden günümüze kavranış tarzındaki radikal farklılaşmayı serimler.¹⁹

326

Heidegger amaca yönelik uygulamayı içeren araçsal teknoloji yaklaşımının metafizik tanımlarını redderek teknolojinin, Varlığın hakikatine yönelen, Varlıkla sahil bir ilişki kuran, bir tür açığa çıkarma olduğunun altını çizer: Üretici faili merkeze koymayan ancak üreticinin ürettiğinden sorumlu olduğu, üretilenin de kendisini üreten zanaatkara borçlu olduğu eski Grek kavrayışında baştan tahayyül edilmiş bir imgenin somutlanması için öz ve biçimi mevcuda getirmek bir şeyi "üretmektir", onu açığa çıkarmaktır.²⁰ Heidegger mevcuda getirmekte sorumlu olmayı Grekçe *poeisis* kavramıyla ifade eder. *Poeisis* zanaatsal ve sanatsal bir ürün

¹⁸ Heidegger, *The Question Concerning*, 6.

¹⁹ Heidegger, *The Question Concerning*, 6–8.

²⁰ Robert Terzi, "Technology and the Ambiguity of Production," içinde *Heidegger and Contemporary Philosophy: Technology, Living, Society & Science*, ed. Carmine Di Martino, Cham: Springer, 2021, 36.

üretmek, onu ortaya koymak, mevcuda getirmek anlamını imler.²¹ Heidegger mevcuda gelişi bir meydana getirme, ortaya çıkarma, örtülü ve gizli olanı açığa çıkarma biçiminde düşünür. Bir açığa çıkarma olarak *poiesis* kelimesini başka bir Grekçe kelimeyle ilişkilendirir: Örtüyü kaldırma, gizini çözme olarak *aletheia* kelimesi hakikate gönderimde bulunur.²² Bu bağlamda, Heidegger teknolojiyi tıpkı hakikatin açığa çıkarılması gibi bir tür açığa çıkarma olarak kavrar.

Teknolojinin etimolojik kökeni Grekçe *tekhnikon* kelimesidir ve *tekhne* kökeninden türemiştir. Semantik olarak, *tekhne* bir tür *poiesis*'tir; örneğin, bir marangozun ya da gümüş ustasının bir şeyleri imal etmesini veya bir şairin ya da yazarın bir eseri üretmesi anlamına gelir. Zanaatkar da sanatçı da belirli teknik(ler) kullanır. Teknik anlamında *tekhne*, ayrıca, bir tür bilme edimiyle bağıntılı olduğu için *episteme* kelimesiyle de ilişkilidir. Teknoloji *tekhne* kökünden türemiş bir kavramsa sayet, teknolojinin özü hammadde, teçhizat-makine ve insanın araçsal olarak bir araya getirilmesini ve hammaddenin ürüne dönüştürülmesi amacıyla manipüle edilmesini ifade etmez. Aksine, özel bir tür bilgiyle, *tekhne* neyi nasıl hangi yöntemle yapacağını bilmek anlamında bir açığa çıkarmayı imler.²³

327

Heidegger modern teknoloji ile antik Grek düşüncesinin *tekhne* kavramı arasındaki çelişkiyi modern teknoloji ve fizik bilimleri arasındaki ilişkiye dikkat çekerek açıklar. Modern fizik ve matematiğin tatbikinin sonucu olarak görünen teknoloji tartışması yanıltıcıdır. Modern fizik bilimlerinin gelişimi tasarlama, düzenleme, tasnif etme, ölçme ve değerlendirmeye dayalı araç-gereç ve teçhizatın üretimi ve gelişimine bağlıdır. Bunlar ise, modern bilimin değil; insanın doğa ve dünya hakkında kesin bilgiye ulaşma ve onu kontrol ederek düzenleme ve ondan talepte bulunma (*requisition*) çabasının ürünüdür.²⁴ Heidegger bunu *Gestell* kavramıyla, çerçeveleme (*enframing*)²⁵ veya başka bir tercümeyle, konumlanma (*positionality*)²⁶ olarak ifade eder. *Ge-stell* dünyayı çerçeveleme, konumlandırma ve üretim-tüketim amacıyla bir kaynağa indirgeme eğilimini ifade eder; entiteleri ölçüp hesaplayarak bir araya getirir, kendilerini oldukları gibi açık etmelerini ketleyerek

²¹ Heidegger, *The Question Concerning*, 10.

²² Heidegger, *The Question Concerning*, 12.

²³ Heidegger, *The Question Concerning*, 13.

²⁴ Heidegger, *Bremen and Freiburg*, 27-31.

²⁵ Heidegger, *The Question Concerning*, 19-21.

²⁶ Heidegger, *Bremen and Freiburg*, 31.

onlara bir düzen verir, ne olduklarını ve hangi konumu alacaklarını ön-belirleyerek teknoloji sisteminin hizmetine çağrılmaya hazır bir kaynağa dönüştürmeyi ifade eder.²⁷ Bilim bu bağlamda olsa olsa bir araçtır. Bu nedenle, modern teknolojinin dünyaya yönelme tarzı farklıdır; böylece modern teknolojinin açığa çıkarma tarzı *poiesis* değildir.

Burada Heidegger'in önceki döneminde geliştirdiği el-altında-olmaklık kavramı ile bilim ve teknoloji ilişkisinin bu şekilde tersyüz edilmesi arasındaki bağlantıya vurgu yapmak yerinde olur. Esasında burada varlıklara bir gereçler bütünü içindeki yerine göre anlam yükleyen pratik bakışın, dünyayı mevcut-oluşların gözlemi yoluyla anlamaya yönelen teorik bakışa olan önceliğinin mantıksal sonucuyla karşı karşıyayız. Bilimin önündeki tüm araştırma sorunları ve bunları ele alma biçimini şekillendiren yöntemler bu öncelik tarafından koşullandırılmıştır. Öyle ki dünyayı insanın kendi ihtiyaçları için yararlanacağı *bir* kaynak olarak görmekten *sadece* bir kaynak olarak görmeye geçilmiştir. Bu çerçevede modern teknoloji dünyaya meydan okur; doğadan sınırsız taleplerde bulunarak içinde barındırdığı enerjiyi çıkarıp saklanacak bir rezerve dönüştürür, başka bir deyişle, zorla açığa çıkarır.²⁸ Dolayısıyla modern teknoloji, eski tarz teknolojilerle kıyaslanamayacak derecede, yeryüzünün kaynaklarını tüketici ve sömürücüdür.

Modern teknolojinin açığa çıkarma tarzı rezervde tutmaktır; dünyaya araçsal yönelimi yeryüzünün tüm olanaklarını rezervde duran "kaynaklara" dönüştürmektir. Burada doğada mevcut-oluşların kendinde ve kendisi için bir anlamı yoktur, onlar bir amaç uğrunda anlam kazanır. Heidegger "doğanın keşfi"yle ilgili önceden yaptığı analizle uyumlu bir şekilde Rhine Nehri örneğini ileri sürer. Modern teknoloji Rhine Nehrinin anlamını değiştirir; ona yönelimi ve bakışı çarpıtır. Üzerine elektrik santrali kurulduğunda nehir bir kaynak haline gelecektir; şairlerin ilham kaynağı nehir ile artık endüstriyel bir kaynak olan nehir arasında fark vardır.²⁹ Heidegger'in romantik bakışı bir yana, yürütülen tartışma bir noktaya dikkatimizi çekiyor: Teknoloji doğayı değiştirirken onun da bir parçası olan insanın algı, takdir ve anlam atıflarını dönüştürüyor. Modern dünyada insan birbirine bağ(ım)lı

²⁷ Christopher Merwin et al, "Introduction: Heidegger's Thinking Through Technology," içinde *Heidegger on Technology*, ed. Aaron James Wendland et al., London and New York: Routledge, 2019, 5-6.

²⁸ Heidegger, *Bremen and Freiburg*, 38-39.

²⁹ Heidegger, *The Question Concerning*, 16; *Bremen and Freiburg*, 27-28.

endüstrilerin amaçlarına terk edilmiştir. Heidegger, aşağıda da değinileceği üzere bu dönüşümün tarihsel ve sosyal arkaplanını ihmal etse de, insan tıpkı diğer doğal kaynaklar gibi rezervde duran kaynağa dönüşmüştür (ve dolayısıyla insanın bedensel ve zihinsel varlığından türeyen tüm kudretler emek gücü olarak metalaşmıştır). İnsan “rezervleri” de tıpkı kömür ve petrol gibi el-altında-olan bir “kaynaktır.”³⁰

Heidegger teknolojiyi insanın dünyayı anlama ve bilme biçiminin sonucu olarak görmektedir; ancak bu bakış açısı insanı basitçe bir hammaddeye indirgemekle sonuçlanmıştır. İnsan yeryüzünün doğal kaynak miktarı üzerinde belirleyici bir kontrole sahip olamaz; açıktır ki maden yatakları, kömür ve petrol rezervleri gibi doğal kaynaklar insan eliyle üretilen unsurlar değildir. Bu yüzden dünyanın kendini açık etme tarzına da insan müdahale etmemelidir. Ancak Heidegger’in görüşü 20. yüzyılın ikinci yarısında sonra zuhur eden teknolojik gelişmelerle birlikte radikalleşmiş ve hatta öngördüğü “tehlike” gerçekleşmiş gözüküyor.³¹ Nitekim 21. yüzyıl jenerik teknolojileri (mevcut teknoloji tabanını dönüştüren ve yeni piyasalar–sektörler yaratan esnek–akıllı otomasyon, yapay zekâ, telekomünikasyon, uzay, malzeme, enerji teknolojileri ve biyoteknolojiler) sınırlı yeryüzü kaynaklarından devasa çıktılar üretebilecek bir eşiğe gelmiş durumdadır. Öte yandan, üretim sürecinin dijitalleşmesi ve platform ekonomilerinin ortaya çıkışı neticesinde insan kendi türü üzerinde teknoloji dolayımıyla giderek daha çok kontrole sahip olmaktadır. Artık dijital gözetim ve kontrol toplumunda yaşıyoruz.

Günümüzde insanın potansiyel ve aktüel emeği de ölçülebilir, hesaplanabilir ve sınıflandırılabilir olanın kesinlik sınırları içerisine açıkça dahil edilmiştir. Heidegger’in teknolojiye ilişkin endişesi bugün örgüt ve firma yapıları içerisinde somutlaşmış ve bir akademik uzmanlık alanı olarak gelişmiş durumdadır. İnsanın doğa ve kendi türü üzerinde artan kontrolünde zihinsel yaratıcı üretkenliğinin başlı başına bir kaynak olarak görülmesi bunda önemli bir paya sahiptir. İnsanın entelektüel–zihinsel eğilimleri artık zihninin içinden çekip çıkarılabilecek bir kaynak olarak görülüyor ve bu durum yönetim guruları tarafından açıkça ifade ediliyor. İnsan taşıdığı değer yaratıcı potansiyel itibarıyla, insan kaynakları disiplini ve modern örgüt kuramı nazarında bir “kaynak” haline gelmiştir. Üretimin emek girdisi

³⁰ Heidegger, *Bremen and Freiburg*, 26, 29.

³¹ Heidegger, *Bremen and Freiburg*, 44–63.

işe alım, eğitim, performans değerlendirme, ücretlendirme, kariyer oluşumu, meslek içi eğitim gibi hemen her aşamada eylemiyle, ürettiği çıktıyla ölçülebilen ve hesaplanabilen, sayılarla manipüle edilebilen bir nesnedir. Sadece performansı değil, sadakati de test edilebilen insan artık tasnif edilen, konumlandırılan, düzenlenen ve kayda geçirildiği envanter listesinde rezervde tutulan, ihtiyaç hasıl olunca kullanılıp tüketilen bir unsur haline gelmiştir.

İnsanı bir kaynak olarak çerçeveleyen, konumlandıran bilimsel görüş ilginçtir ki insanın duygusal varoluşunun üretken potansiyeline bir sınır getirdiğini fark etmiş ve aşağıda tartışacağımız üzere, işyerinde insanın sahiçiliğini, işyeriyle sahiç bir ilişki kurabilmesini mümkün kılan ideolojik ortamı kurgulamaya yönelmiştir. Çerçeveleyici yönelimin şeylerin olduğu gibi olabildiğini engelleyen ve potansiyelleri ketleyen etkisi, insanın çeşitli özgüllüklerini gözden geçirir; başka türlü var-olabilme ve yapabilme olasılıklarını baskılar ve ortadan kaldırır. Peki, modern teknolojinin bilimselleştiren, ölçen, hesaplayan ve insanı gerektiğinde tüketmek amacıyla rezervde tutan ve böylece meydan okuyan yönünü, 21. yüzyılın ilk çeyreğinde, iş ve emek süreçleri bağlamında nasıl yeniden-okuyabiliriz? Bu ve benzeri nitelikte soruların yanıtını verebilmek için, Heidegger'den farklı olarak, 21. yüzyıl kapitalist üretim tarzının "teknolojik" karakteristiğini tarihsel ve toplumsal süreci dikkate alarak kısaca değerlendirmek yerinde olacaktır.

330

2. İşliğin Tarihsel Evrimi: İşin Çerçevenmesinden Biyopolitik İşyerine

Bu aşamada Heidegger'in modern teknolojinin varlıkları çerçeveleme yoluyla sadece bir kaynağa dönüştürdüğü sorgulamasının sağladığı ontolojik zeminde yaşanan dönüşümün siyasi ve toplumsal arkaplanını analiz etmek kaçınılmaz bir gereklilik olarak önümüze çıkmaktadır. Üretimin toplumsal ilişkiler ve emek süreci üzerindeki etkisini, birbirinden ayrımlanabilir tekno-ekonomik dönemler üzerinden inceleyebiliriz. Antonio Negri ve Michael Hardt tekno-ekonomik paradigmalardan Ortaçağ toplumsal yapı ve ilişkilerinin çözülmeye başladığı süreçten 20. yüzyıla üç temel aşamayı kat ettiğini ileri sürer. Tarımsal üretim ve hammadde çıkarımı; endüstriyel üretim ve dayanıklı tüketim malları üretimi; hizmet üretimi ve

enformasyon ekonomileri temel uğraklar olarak belirir.³² Uğraklar arasındaki geçişler bir öncekini mevcut olan paradigmaya tabi kılarak, üretimin tüm örgütlenme ve emek süreçlerini dönüşüme uğratar. Tarımsal üretimden endüstriyel üretime geçiş üretimin zaman ve mekân olarak fabrikada örgütlendiği yaygın ve yoğun makine kullanımına dayalı yeni bir “işlik” yapılanışına–yerleşikleşmesine tekabül ediyordu. Bu süreçte işgücünün önemli bir bölümünün tarım ve madencilikten endüstriye geçişi, kentlerde yarı-vasıflı işçilerin kitlesel ölçekte istihdamına dayalı makinafaktür üretiminin yapılanışına ve işin bilimselleştirilmesi yoluyla parçalanmasına neden oldu.

2.1. Kartezyen Yeniden-yapılanış

Çalışmanın geleneksel örgütlenişine dayanan işlikte, ürünü emeğiyle var eden kişi o ürünün nedeni olarak görülmez. Onun yaptığı iş malzemeyi amaca uygun şekilde yararlı kılacak biçime sokmak için gerekli koşulları bir araya getirmekten ibarettir. Bu yoldan ürünün açığa çıkması sağlanır. Oysa modern endüstriyel üretimde sermayenin temsil ettiği “gereçler bütünü” emeğini kullanan insanı Kartezyen bir bölünümle kavrar. Emek gücü iki töz şeklinde hem hareket eder hem de düşünür. Üretim mekânında kollarını ve bacaklarını hareket ettiren, yer değiştiren, alet edevat kullanan; çeşitli araçlar yardımıyla bir şeyleri birleştiren, ayarlayan; kısaca hareket eden bir insan emeği tasarımı hâkimdir. Öte yandan, insan düşünen bir varlıktır. Dahil olduğu ve içinde hareket ettiği varlıklar uzamı içerisinde düşünebilme yetisine sahip bir varlık olarak hareket eder.

Aslında düşünme edimi eylem halindeki işgücünden ayrıtırlamaz. Ancak birtakım işlerin icra edilmesi düşünme edimine özgül bir konum atfeder. Üretim mekânında vasıflı, vasıfsız işçiler, ustabaşı ve denetçiler dışında bir de uzmanlar, teknisyenler, idareci ve mühendisler bulunur. Kafa işçileri olarak düşünülebilecek mühendis ve uzmanlar sahip olduğu zihinsel becerilerle üretimin tasarım ve örgütlenmesinin geliştirilmesinde asli role sahiptir. Kullanım değerini işçilerin emek gücüyle somutlaştıracak, onların eylemini etkenleştirecek formül düşüncelerinde saklıdır. Amaca yönelik sonuç üretecek, değer yaratacak unsur düşünme ediminin

³² Michael Hardt ve Antonio Negri, *Empire*, Cambridge, MA & London, England: Harvard University Press, 2000, Bölüm 3.

kendisinde somutlaşır, ancak işçiden ayrılmıştır. Üretim sürecini tasarlayan işçinin bedeni aracılığıyla, onun fiziksel eylemini araçsallaştırarak değeri yaratır.

Frederick Winslow Taylor, Kartezyen ontolojinin temel aksiyomlarının üretim ve iş süreçlerine uygulanmasını salık vererek emek gücü ve uzman/mühendislerin örgütün amaçları için araçsallaştırılması gerektiğini ileri süren bir endüstri mühendisidir. Taylor 19. yüzyıl sonunda hem ağır sanayi kollarında yaşanan maliyet artışı ve kapitalizmin çevrimsel krizlerine bir çözüm olarak hem de işçilerin işi savsaklayan “sorumuz otonomisine”³³ karşı etkinlik ve verimlilik artışını hedefleyen yönetsel bir teknoloji geliştirmeyi amaçlamıştır. İşin en küçük parçalara ayrılması, her bir parçanın ayrıntılı biçimde incelenmesi, görev tanımlarının oluşturulması ve nihayetinde görevlerin tamamlanması için en uygun kişilerin belirlenmesi Kartezyen yöntemin iş süreçlerine tatbik edilmesinin en açık örneği olmuştur.³⁴ Ancak işin bilimselleştirilmesinin yanı sıra, en önemli kavrayış, insanın tasarım ve uygulama becerilerinin kendisinde bütünleştiği bir varlık olmak yerine; emek gücü üzerinden ikiye bölünmesidir. Heidegger’in sahiçilik atfettiği geleneksel zanaatkâr, bedensel ve zihinsel becerilere bütünsel biçimde sahip olarak ürünü açığa çıkaran bir faildi. Modern endüstriyel üretimde emek gücünün düalist kavranışıysa, teknikle sahip ilişki içindeki zanaatkârın işçiye dönüşmesini sağlayan metafizik bir parçalanmaya yol açtı.

332

İnsanın emek süreçlerinde yaşadığı bu parçalanma kapitalist üretim toplumsal ilişkileri dönüştürdüğü zeminde boy vermiştir. Üretim örgütlenmesinin fabrika zaman ve mekânına taşınmasıyla³⁵ birlikte iş bölümü ve uzmanlaşmadaki artış ve makine kullanımının–mekanizasyonun yoğunlaşması emek gücünün tözsel olarak sahip olduğu bedensel ve zihinsel bütünlüğü kendi içinde ayrıştırdı. Zanaatkâr emeğinin varlığı meydana getirici, açığa çıkarıcı sahiçiliği ortadan kalkarken; kapitalist iş bölümü ve uzmanlaşma Kartezyen bir mantıkla emek sürecinin bütünlüğünü işçilerin aleyhine bozarak onları makinenin uzantısı bir parçaya dönüştürdü.³⁶ Bütünselliğin yerini parçalı-kısmısal bir bedensel hareketliliğin aldığı

³³ Peter Fleming, *The Death of Homo Economicus*, London: Pluto Press, 2017, 177.

³⁴ Taylor, *The Principles*, 36–39.

³⁵ Edward Palmer Thompson, “Time, Work-discipline and Industrial Capitalism,” *Past and Present: A Journal of Scientific History*, 38 (1967): 56–76.

³⁶ Emek sürecinde tasarım ve uygulama ayırımının teknik ve sosyal sonuçlarına ilişkin artık klasikleşmiş Marksist eleştirel çözümler için bkz. Michael Burawoy, *The Politics of*

emek süreci, vasıfsız ve yarı-vasıflı işçilerin öznesi olduğu ölçüde nesneleştiği bir değer yaratım sürecine dönüşürken işlerin tasarlanması ve örgütlenmesi de uzman ve mühendislerle devredilmiş dolaylı bir değer üretim süreci olarak tezahür etti. Modern endüstride işin bilimselleştirilmesi suretiyle en küçük parçalara bölünmesi, her bir görevin yerine getirilmesi amacıyla yapılacak hareketlerin ölçülmesi ve standart olarak hesaplanması, emek gücünü üretim girdisine indirgeyen, Kartezyen mantığın çerçeveleyici ilkesini oluşturur.

2.2. İnsan Merkezli Kurgu ve Dönüşüm

İnsan, artık üretim süreçlerinde sadece bedensel bir eyleyici veya zihinsel bir tasarımcı olarak yer alır; bu da işliğin ve gereçlerin varoluşsal işlevinin çerçeveleme edimine dönüştüğü yeni bir anlamlandırma sürecinin derinleşmesine yol açar. Bu işlik uğrağında örgüt ve insan ilişkilerinin Taylorist kurgusundan doğan çatışmaları hafifletmek adına yeni yönetsel arayışların açığa çıktığını görüyoruz. İki dünya savaş arası dönemde etkili olan Hawthorne Deneyleri ve Yeni İnsan İlişkileri yaklaşımı bu arayışın ürünüdür. İşyeri yönetmelikleriyle ön-belirlenmiş emek sürecinin katı kurallarına karşı, üretim ve verimliliği artırmak amacıyla işçilere belirli ölçüde “sorumlu otonomi”³⁷ sağlanması yönetsel bir teknoloji olarak karşımıza çıkar. İşçi ait olduğu grupla birlikte dikkate alınması gereken bir insan varlıktır. Dil ve iletişim ona temas edebilmek için gerekli ontolojik düzlemi oluşturur. Duygu ve düşüncelerin aktarımı dolayısıyla sağaltım katı kurullarla biçimlenmiş üretim-verimlilik esaslı işyeri algısını değiştirir; sözde insan merkezli mikro-otonomi ve kendini-gerçekleştirmeye alan açar. Hatta firma ideallerini gerçekleştirmek için çalışanlara sınırlı ve sorumlu otonomi verilmesi 1980’li yıllarda oldukça etkili olan “şirket kültürü” yaklaşımının da temelini oluşturur.

Ancak 1970’lerden itibaren enformasyon teknolojilerinin ağırlık kazandığı post-modern ve post-endüstriyel toplumsal ilişkilerin etkisiyle endüstriyel ekonomiden hizmet ekonomisine geçiş yeni bir uğrağı temsil eder. Bu süreçte

Production: Factory Regimes under Capitalism and Socialism, London: Verso, 1985, 40–48, Bölüm 2 ve ayrıca bkz. Harry Braverman, *Labor and Monopoly Capital: The Degradation of Work in the Twentieth Century*, New York and London: Monthly Review Press, 1974 [1974] 155–182.

³⁷Fleming, *The Death*, 178.

işgücünün büyük çoğunluğu, tıpkı tarımdan endüstriye geçişte olduğu gibi imalat endüstrisinden hizmetler sektörüne geçmiştir. Endüstrileşme tüm üretim biçimlerini kendi mantığına tabi kılarak endüstrileştirirken; enformasyon teknolojileri de önceki tüm endüstriyel üretim biçimlerini enformatikleştirip kendi mantığına tabi kılarak bir hizmet üretimine dönüştürmüştür.³⁸ Bununla birlikte enformatikleşen post-endüstriyel ekonomi endüstriyel üretim ve imalatı tamamen ortadan kaldırmamıştır. Bir dünya sistemi olarak küresel iş bölümü içerisinde farklı ulusal ve bölgesel ekonomiler arasındaki hiyerarşik yapılanma ortadan kalkmamakla birlikte, enformasyon ve telekomünikasyon temelli jenerik teknolojiler giderek yeryüzü üzerinde, değişen ölçülerde ve farklı şekillerde, tüm coğrafyalara tesir etmiştir.³⁹ Küresel meta ve hizmet zincirleri içerisinde yeryüzüne yayılmış üretim ağları, iletişim teknolojileri sayesinde, tüm coğrafyaları ve pazarları birbirine yakınlaştırmış; enformasyon çağıının yeni toplumsal yapısı olan “ağ toplumu”, insan-toplum-devlet ilişkilerini dijital denetim ve gözetim formları içerisinde kapsamına almıştır.⁴⁰ Bu bağlamda, yapay zekâ ve makine öğrenimi kullanarak karmaşık ve dinamik süreçleri çözümlen, karar alan ve öğrenerek kendini geliştiren akıllı otomasyona dayalı teknoloji tabanı da dördüncü bir uğrak olarak düşünülebilir.

20. yüzyılın son çeyreğinde ivme kazanan üretim teknolojileri insan müdahalesini en aza indirip yazılımlar aracılığıyla sayıları işlemek yoluyla her türlü imalatı bir hizmet üretimine dönüştürmüş ve böylece hizmet sektörünün kapsamını da alabildiğine genişletmiştir. Bankacılık, ticaret ve finanstan turizm, sağlık ve eğlenceye devasa bir alanı kapsayan hizmetler sektörü bilgisayar tabanlı dijital ağlarla işleyen platform (*gig*) ekonomilerine dönüşmüş ve endüstriyel dönemde heterojen olan emeği otomasyon dolayısıyla giderek homojenleştirmiştir.⁴¹ Sadece kodların dijital manipülasyonu değil; insani duygu ve duygulanımların yönlendirilmesi de küresel hizmet ekonomisinin mübadele uzamında merkezi bir rol üstlenir. Söz konusu dönüşüm kapitalist üretimin emek gücünden kullanım değerini hem bedensel hem de zihinsel olarak “zorla” çıkaran bir üretim örgütlenmesine

³⁸ Hardt ve Negri, *Empire*, 284–286.

³⁹ Peter Dicken, *Global Shift*, New York: Guilford Press, 2015.

⁴⁰ Manuel Castells, “The Network Society Revisited,” *American Behavioral Scientist* 67, no 7 (2023): 940–946.

⁴¹ Hardt ve Negri, *Empire*, 292, 295–296.

tekabül eder. Ancak modern bilimlerin akıl ve beden tözsel ikiliğine dayalı ayrıştırarak çıkarıcı mantığı varoluşun duyusal, duygulanımsal, duygusal tüm düzeyleri de kat edecek şekilde insan hayatının bütününe yönelmiştir. Beşerî sermaye kavramı da anlamını ancak böyle bir biyopolitik kavrayışta bulur.⁴² İnsan doğum, ölüm ve üreme gibi yaşamsal olarak bütün bir varlığıyla sadece siyasal iktidarın yönetsel hesaplamalarının hedefinde değil; aynı zamanda, üretim ve güvenlik şebekesinin işleyişinin tikel belirlenimlerinden biri olan işyeri iktidarının da ölçüm ve hesaplamalarının hedefindedir.⁴³ Rezervde duran ve gerektiğinde kullanılıp yararlanılacak insan imgesi sadece bedensel ve zihinsel olarak çıktı üretmesi beklenen çerçeveyici hesaplamaların girdisi değildir. Gerektiğinde duyguları da işe koşulacak, çağrılacak bir unsur olarak envanter listesine alınmıştır. Beşerî sermayenin duygulanımsal yönü gayri-maddi emek olarak açığa çıkar. Duygulanımsal emek insani ilişki ve etkileşimlerde varlığını gösterir; eğlenceden sağlık ve bakıma türlü hizmetlerin ifasında müşteri tatminine yönelik duyguların manipülasyonu esastır.⁴⁴

2.3. Biyopolitik İşyeri

İşliğin 21. yüzyıl tarihsel uğrağındaki görünümü insan varlığını anlamlı kılan zihinsel, fiziksel ve duygusal tüm yönlerin *sadece* iş-çalışma uzamında anlam kazandığını ve bütün bir insan yaşamının (*bios*) üretim girdisine dönüştüğünü ortaya koyuyor. Dijital iletişim teknolojilerinin iş ve özel yaşam ayırımında beliren mekânsal-zamansal sınırları ortadan kaldırdığı, emek gücünün *gerçek tabiiyeti* neticesinde iş ve iş-dışı ayrımlarının muğlaklaştığı ve işin doğasına dair anlamların müphemleştiği bir “biyokapitalizmde” yabancılaşma ve anlamsızlık daimî bir nitelik kazanmış vaziyettedir.⁴⁵ Nitekim 20. yüzyılın önemli bir bölümünde işlik, işe ait olan (iş zaman-mekânı) ve iş-dışı (özel yaşam) olarak açık anlamsal ayrımlarla modern bireyin yaşamında tanımlanabiliyordu. Bu ayrıma dayanarak 1980’lerin firma

⁴² Disiplin toplumundan control toplumuna geçişte bedene uygulanan disiplinin nüfusa uygulanan iktidarla eklemlendiği süreci Foucault doğrudan insan yaşamını hedefleyen modern iktidarın belirleyici özelliği olarak kavrar, bkz. Michel Foucault, *The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France, 1978-1979*, Palgrave, New York, 2008.

⁴³ Alan McKinlay ve Philip Taylor, *Foucault, Governmentality, and Organization: Inside the Factory of the Future*, New York, Routledge, 2014, Bölüm 4.

⁴⁴ Hardt ve Negri, *Empire*, 293.

⁴⁵Peter Fleming, *Resisting Work: The Corporatization of Life and Its Discontents*, Temple University Press, Philadelphia, Temple University Press, 2014, 54-56, 107-108.

(örgüt) kültürü yaklaşımı iş zaman-mekânında çalışanlardan sadakat ve bağlılığı talep eden organizasyon ideallerini vurguluyordu: 1980 sonu ve 1990'lar boyunca firma kendine ait kültürel dokusu ve normları olan bir işyeriydi, adeta kabile ve tarikat benzeri bir bağlılığı çalışandan talep ederek kendisini iş-dışı zaman-mekândan ayırıyordu.⁴⁶ Böyle bir yaklaşım insan yaşamının iş zamanı dışında geri kalanını yok saymakla kalmamıştı. Firmalar çalışanlarından duygusal bağlılık ve normlarla özdeşim talep ederken, çalışanların farklı yaşam tarzı ve kimliklerini bastıracağı kapalı bir sisteme dönüşmüştü. İnsan yaşamının bütünüden kopmuş bir iş zaman-mekân kavrayışı çalışanların sürekli rol yapmak zorunda olduğu, üretim ve verimliliği olumsuz etkileyen, sinik bir tutumu da beraberinde getirmişti.⁴⁷ İşyerinde firma hedefleriyle bütünleşmiş ve duygusal bir bağ kurmuş gibi rol yapma durumu ile formel disiplinin yaratıcılık ve yenilikçiliği engellediğinin tespiti, iş-dışı yaşamın, başka bir deyişle, *bios*'un tüm yönlerinin işe çağrılmasına yol açtı.

336

Yeni yönetim ideolojisinin sahiçilik söylemi iş zaman-mekânının kurucu eksiğini kayıt altına alır: Düzen, kurallar, kısıtlar, yapılacaklar vardır ancak yaşam yoktur. Bu nedenle, insan varlığının indirgenemez cevherinden türeyecek yaratıcı potansiyelin açığa çıkması için çalışanlardan “sadece kendisi olması” istenmekte ve “sahici” davranması beklenmektedir.⁴⁸ Ancak burada sahiçilik varlıklarının gerçekte ne iseler o şekilde açığa çıkmalarına el veren *Gelassenheit* anlamında, teknikle kurulan özgür bir ilişkiyi ifade etmez. *Gelassenheit* modern teknolojinin hesaplama ve kontrol tutkusundan serbest kalmayı ve dünyaya sakin ve huzurlu yaklaşmayı anlatır.⁴⁹ Oysa işyerinde kullanılan sahiçilik söylemi, insanın aksi halde kullanıma sokulamayacak tüm yenilikçi ve yaratıcı potansiyellerini işyerinde zorla açığa çıkarmayı amaçlayan iktidar teknolojisinin ideolojik bir kurgusudur. İnsanların entelektüel eğilimlerini sermayeye dönüştürme stratejisinin bir parçasıdır.⁵⁰ Kişisel farklılıkların, tüketim eğilimlerinin, cinsel yönelimin ve yaşam tarzı tercihlerinin

⁴⁶ Stephen R. Barley ve Gideon Kunda, “Design and devotion: Surges of rational and normative ideologies of control in managerial discourse,” *Administrative science quarterly* 37, no 3 (1992): 383–386. Ayrıca bkz. Fleming, *Authenticity*, 36–44.

⁴⁷ Fleming, *Resisting Work*, 84–102.

⁴⁸ Peter Fleming, *Authenticity and the Cultural Politics of Work: New Forms of Informal Control*, Oxford: Oxford University Press, 2009, 1–15.

⁴⁹ Merwin et al, “Introduction,” 7–8.

⁵⁰ İnsanın kendisinden değer çıkarılacağı bir varlık olarak kavranışına dair temel bir eser bkz. Thomas A. Stewart, *The Wealth of Knowledge: Intellectual Capital and the Twenty-First Century Organization*, New York: Currency Doubleday, 2002.

işyerinde temsiline belirli ölçüde izin veren sözde sahicilik, aksi halde gerçekleşmeyecek bir verimliliğin mümkünlük koşullarını sağlar.⁵¹ Kendi kendini yöneten takımlara ve portfolyo kariyer sahiplerine “ultra-sorumlu”⁵² bir otonomi devredilmiştir; gerektiğinde risk alma ve stratejik karar verme gibi yönetici sorumluluklarını da belirli ölçüde üstlenmesi beklenir. Bu nedenle her an ulaşılmanın ve işe koşulmanın ve dolayısıyla sürekli rezervde ve hazır olmanın baskısı altında yaşarlar. Biyokapitalizmde çalışanlar artık bir “biyoproletaryadır.”⁵³ Beşerî sermaye stoğu değer yaratma bakımından sürekli ve kesintisizdir, dolayısıyla işyeri mekânıyla ve mesai saatiyle sınırlı değildir. Duygulanımsal ve entelektüel beceriler, eşgüdüm ve örgütsel ağlar yaratabilme kapasitesi ile iletişim becerilerini kapsayan biyopolitik emek belirli bir mekânla sınırlı değildir; sadece işte değil, her yerde herkesle kurulabilecek bir ilişki olarak ortaya çıkar ve işin kendisinden yaşama taşar.⁵⁴ Böylece işliğin biyopolitik deneyiminde işe ait olan (iş zaman-mekânı) ve iş-dışı (özel yaşam) arasındaki ayırım ortadan kalkarken çalışandan beklenen sahiciliğin de bir anlamı kalmaz; nitekim mesele artık sahici olmak değil, yaşamın sahiden işe dönüşmesidir.

3. İşyerinde Sahicilik Siyaseti Üzerine

İş ve iş-dışı arasındaki ayırımın bulanıklaştığı, bireysel ve kolektif yaşamının tamamen çalışma faaliyetine tabi kılındığı, insanın sahip olduğu bütün potansiyel değeri çıkarmak amacıyla her an işe çağrılmak üzere hazırda tutulduğu bir toplumsal uzamda anlamlı bir varoluşun imkânları nasıl yaratılabilir? Doğayı ve kendini birer kaynağa dönüştürüp baktığı her yerde kendi yarattığı yıkımı ve kurguyu gören insanın kendi çaresizliğinin sebebi olduğu kadar kurtuluşunun da faili olabileceğini söyleyen Heidegger, tehlike karşısında umut-var-eden bir ilkeyi işaret eder.⁵⁵ Tehlike insanın her şeyi kontrol altına alma adına modern teknoloji aracılığıyla “varlığın efendisi” olma ihtirasından kaynaklanıyor. Bu şekilde insanın varolmanın gerçek tabiatıyla olan bağı kopuyor ve derin bir anlam kaybı yaşanıyor. Oysa insan

⁵¹ Fleming, *Authenticity*, 16–35.

⁵² Fleming, *The Death*, 183–189.

⁵³ Fleming, *Resisting Work*, Bölüm 4.

⁵⁴ Michael Hardt ve Antonio Negri, *Commonwealth*, Cambridge, Harvard University Press, 2009, 152.

⁵⁵ Heidegger, *The Question Concerning*, 28.

kendinin “varlığın çobanı” olduğunu anlamalı, zamanı geldiğinde Onun kendi bildiği yoldan açığa çıkmasına ön ayak olmalıdır.

Heidegger insanın yitirdiği anlamı bu yolla bulacağına ve dünyayla daha sahici bir bağ kuracağına inanır. İşe ve teknolojiye yönelik bu bakış çalışmayı sadece insanın ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetlerin üretildiği bir faaliyet olarak değil, belli bir varoluş tarzını mümkün kılacak anlam ve duyguları da üreten metafizik bir süreç olarak görür. Fakat günümüz dünyasında, stratejik yönetim ideolojilerince, sahicilik arayışının nasıl insanın tüm hayatını denetim altına alma iddiasındaki bir biyopolitik iktidar ağı içinde kısıtılmakla sonuçlandığına değinmiştik. Ne var ki çözümün doğru olmaması ortaya atılan problemin de yanlış olduğunu göstermez. Heidegger’in önerisinin son tahlilde çözmeye çalıştığı problemin parçasına dönüşmesi, çalışma ve teknoloji arasındaki ilişkinin yarattığı metafizik parçalanmaya dair tartışmasının önemini azaltmaz. Ancak çözüm arayışında bizi yoldan saptırmanın ne olduğunu ortaya koymadan, yani hatayı anlamadan doğru yola yönelemeyiz.

338

Bu konuda gerçekten açıklayıcı bir çözümleme Adorno’nun “sahicilik jargonu” eleştirisinde bulunabilir.⁵⁶ Adorno, dilin münhasıran derinlik ve karmaşıklık yanılması yaratmak amacıyla kullanılmasını *jargon* olarak adlandırır. Jargon, bu şekliyle insanların dikkatini içinde yaşadıkları tarihsel koşullar ve maddi dünyadan kaçırmasına ve kendi iç dünyasına yöneltmesine yol açar. İnsan ancak kendi ölümlülüğü ve sonlu oluşuyla yüzleştğinde yeryüzünün efendisi olmadığını görür ve dünyayla sahici bir ilişki kurar. Sahicilik jargonu, içe dönüşle siyasi ve toplumsal konformizmi besleyen bir öznellik türü geliştirir. Onu, insanın gereçselleşmesini derinleştirecek şekilde iş kültürünün bir parçası haline getirmeyi mümkün kılan da bu konformist boyutudur. Jargonun yarattığı ideolojik mistifikasyon hem insanın araçsallaşmasına yol açan iş kültürünün eleştirilmesinde hem de eleştirilen şeyin daha da etkili bir şekilde derinleştirilmesine aynı anda hizmet edebilmektedir.

Bu bağlamda dikkatimizi sahicilik arayışından iş ve çalışma pratiklerini koşullandıran tarihsel ve maddi zemine yöneltmek en elverişli yol olarak gözükmektedir. Enformasyon ve akıllı otomasyon çağında neoliberal paradigmanın yer yüzünde hemen hemen tüm zaman ve mekanları kuşatıcı etkisi tartışılmaz bir

⁵⁶ Theodor W. Adorno, *The Jargon of Authenticity*, çev. Knut Tarnowski ve Frederic Will, Routledge: London, 2002.

maddi gerçeklik olarak karşımızda duruyor. Böylelikle işyeri uzamında özgürlük, otonomi, öz-yeterlilik, kendin olmak gibi gösterenlerin biyoproleter failin kurucu elementleri olarak sahicilik söylemi içerisinde öne çıkması anlaşılabilir. Bu tip bir sahicilik söylemi çalışanların özgür ve otonom bireyler olduğuna yönelik bir yanılısma yaratır; çalışanların sanki insan pratiğinin dışında ve tarihsel değilmiş gibi veri kabul edilen koşullara uyma ve uyarlanma halini ideolojik bir özgürlüğe dönüştürür. Uyarlanma sadece teknoloji ve işin gerekliliklere uyum çerçevesinde tezahür etmez; emeği metalaştıran ve ona meydan okuyan piyasa sistemi ve dayandığı teknoloji tabanına da uyumu beraberinde getirir. Bu bağlamda, işyerinde bireyin *sahici* duygu ve tutumu mevcut baskı ve kısıtları kabul edip engellere ve zorluklara tabiiyet olarak tezahür etmektedir. Böylece emek kendinde bir amaç haline gelirken, bireyler somut bir performansla özdeşleşmek yerine, soyut bir emek sarfiyatı ekseninde genel bir “profesyonellik” anlayışını sahiplenmektedir.⁵⁷ İşliğin küresel kapitalist tarihsel uğrağında sahicilik söylemi çalışanlar arasında ideolojik bir profesyonellik jargonuna yol açmıştır: Herkes yaptığı işe katlanırken sadece ama sadece kendisi onu hakkıyla ve en iyi şekilde yapmaktadır, bir Öteki değil. Öteki soyut ve kapsayıcı bir dışlama kategorisi olarak hınç ve öfke gibi negatif duygulanımların aktarım nesnesidir. Rezervde duran beşerî sermayenin aktüelize olacağı iş-çalışma uzamı kolektif kurtuluş umudunu imleyecek bir müşterekliğin geliştirileceği zeminden ziyade, *sahici* bireysel duygular dolayımıyla sembolik bir dışlama sahasına dönüşmüştür.

339

Öte yandan, örgüt-firma kültürü yaklaşımında işyeri-firma normlarıyla özdeşimin yarattığı sinizim çalışanlar açısından bir rol yapma ve sahicilik ikilemi yaratarak emek-sermaye antagonizmasını keskinleştiriyordu. İşyerinde duygusal temsillerini yönetmek zorunda olan hizmet sektörü çalışanlarının duygu durumu bozukluğu işverene tepkiyi artırıyordu.⁵⁸ Ancak sahiciliğin, temelde insanın (*self*) kendisiyle kurduğu bilişsel ilişkiyi, içsel değer ve inançlarına öz-düşünümsel yönelimini içeren kendini-gerçekleştirmeye dönük niteliği,⁵⁹ bireyin sadece öz

⁵⁷ Jason Read, *The Double Shift: Marx and Spinoza on the Ideology and Politics of Work*, New York, Verso, 2023, 109.

⁵⁸ Bu hatta çok temel bir çalışma için bkz. Arlie Russell Hochschild, *The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling*, Berkeley, University of California Press, 1983, 137-161 ve 185-200.

⁵⁹ Alessandro Ferrara, *Reflective Autonomy*, London: Routledge, 1998, Bölüm 4.

benliğiyle olan meşgalesini öne çıkarır. Bu bağlamda biyopolitik işyerinde çalışanlardan sahici bir benlik talep edilmesi emek-sermaye ilişkisinin antagonistik özelliğini törpüler; çalışanlar sadece kendi hakikatiyle ilgilenen hiper-bireyci faillerdir. Adorno'nun eleştirisi de bu yönde haklılık kazanır. Sahicilik samimi bir dürüstlüğe çağrı şeklinde telafuz edildiğinde çalışanların sosyal durumu psikolojize edilir, performans yapısal koşullardan ziyade kendiliğe ve tutumlara atfedilir ve sistemin sosyo-politik etkilerinin sonuçları bireyin üzerine yıkılır.⁶⁰ Kendi hakikatini işyerinde sergilemeye çağrılan tekil bireyler için işliğin anlamı; işyerinde otonomi ve özgürlük gibi mikro-politik yönetim söylemlerinin tecrübe edilme tarzı değişir.

Sahicilik bağlamında özgürlük ve otonomi çağdaş firma örgütlenmeleri içerisinde üç farklı tarzda tecrübe edilir: İş aracılığıyla özgürlük, iş etrafında özgürlük ve işten özgürlük. Her bir özgürlük iddiası hem bireysel hem kolektif sahiciliğin belirli bir inşasıyla çerçevelenir.⁶¹ İlki kapitalist emek sürecini reforma tabi tutarak sömürüyü azaltacak pratikleri kapsar; çalışanlara son derece sınırlı da olsa yönetime katılım ve söz hakkının tanınmasından ileri gelir.⁶² Örneğin, kadınların endüstriyel üretime katılmasını bakım hizmetlerinden kurtulma yoluyla özgürleşme şeklinde anlayan tezde somutlaşır. İkincisi özgürleşme alanlarını işin dışına taşır. İşyerinde ancak işin dışında kurulan enformel etkileşimler gerçek kendilik hissiyatının belirlediği momentlerdir. Yukarıda tartıştığımız yeni yönetim ideolojilerinin "sadece kendin ol" söylemi iş etrafında özgürlüğü destekler. Boş zaman, tüketim, cinsel tercih ve yaşam tarzına yönelik teşhir iş etrafında kendiliğin hakikatini ifşa eder.⁶³ Sonuncusu ise işin merkeziliğini yadsıyarak kurtuluşu işin reddinde bulur.⁶⁴ Otonomist hareketin söyleminde somutlaşan öneri, hayatta kalmak adına bir zorunluluk olarak dayatılan işin kendisinden özgürleşerek insan yaşamının toplumsal varlığının ürünü olan müşterekleri sermayenin karlılık aksiyomatığından bağışık kılmaktır.⁶⁵ İnsan varlığı ve yaşamının bir bütün halinde iş-çalışma yaşamına tabi kılındığı bir biyopolitik işlik bağlamında, yaşamı geri istemek gerçek sahiciliğin olanaklılık koşullarını belirleyecektir.

⁶⁰ Fleming, *Authenticity*, 140.

⁶¹ Fleming, *Authenticity*, 149.

⁶² Fleming, *Authenticity*, 150-151.

⁶³ Fleming, *Authenticity*, 152-153

⁶⁴ Fleming, *Authenticity*, 155.

⁶⁵ Hardt ve Negri, *Empire*, 204.

4. Sonuç Yerine

Emeğiyle inşa ettiği dünya modern teknolojiyle çerçeveslendiğinde insanın kaderi bambaşka bir istikamet kazanır. Hayatı anlamlı kılan ilişkilenme biçimlerinin hiçbiri kendini bu yeni istikametın baştan çıkarıcı etkisinden kurtaramaz. Çekimine kapıldığı bu etkinin dışına çıkma, içinde kendini bulabileceği bir kuytu yaratma umuduyla yöneldiği sahicilik arayışının da boşa çıktığı uğrakta, insan kendini tümüyle kapana kısıtılmış hissetmeye başlar. Zira bundan böyle iş yapmak, varlıkları tanımak veya yaşama anlam ve değer katmak maksadıyla giriştiğimiz bir dünya uğraşı olarak görülemez. Zorlukları aşmak, dünya nimetlerinden yararlanmak için işe koştuğu kaynakların ortasında kendini bir gereç olarak bulmak az bir şey değil. Artık insanın kendisi de rezervde tutulan bir "kaynak", iş verimine uyarlanmaktan başka bir yararı olmayan bir girdi olmaktan fazlasını ifade etmemektedir. Yaşamın bütünü üzerinde denetim kurma iddiasındaki bir iktidar şebekesi içinde insan kalabilmenin olanakları, ancak bu istikamet değişikliğinin varoluşsal dayanaklarına yönelik bir dikkatle gün ışığına çıkarılabilir. Başka bir deyişle, "kaynağın kaynağına" inmediğimiz müddetçe kaybolduğumuz yolda yönümüzü bulmamız, elimizden alınan yaşamı geri kazanmamız kolay olmayacaktır.

341

İnsanı kaynak haline getiren modern teknolojinin dönüştürdüğü anlam şebekesinin ontolojik statüsünü bu bağlamda tartışmaya açtık. Yönetim yönelimli ve çıktı-üretim odaklı bir kurguda, insan "kaynağının" sürekli değişen ve gelişen teknolojilere uyarlanma mecburiyetinin insana mutlak bir üretim girdisi konumunu yüklediğini görmek kaçınılmaz bir etik-politik sorumluluk olarak karşımızda durmaktadır. Böylece üretimde girdi olarak insan kavrayışı gibi talihsiz bir yazgının birbirini izleyen üç tarihsel-toplumsal aşamanın sonucunda tezahür ettiğini bir keza daha vurgulamak yerindedir: Öncelikle, insan bir üretim faktörü olarak değerlendirildiğinde özgürleşmiş işgücü piyasada alınıp satılabilen bir meta olmaktan ibaretti. Sonraki aşamada, işgücü, rasyonel ve mekanik bir üretim süreci içerisinde bir parçaya dönüştü; işçi makinenin parçası gibi çalıştırılabilir ve aşındığında kolayca değiştirilebilir bir varlık olarak değerlendirildi. Nihai aşamaya ise insanı bedensel ve duygusal nitelikleriyle bir bütün olarak ele alan "hümanist" yaklaşım hakim oldu. Artık insan sadece bedensel ve fiziki olarak değil; zihinsel ve duygusal bütün bir varoluşuyla üretim verimliliğine katkıda bulunabilecek bir girdi konumundadır. İnsanı rezervde tutan, ölçen ve hesaplayan modern teknolojilerin

SAHİCİLİK VE TEKNOLOJİ SİYASETİ KISKACINDA: BİR KAYNAK OLARAK İNSAN
IN THE GRIP OF AUTHENTICITY AND THE POLITICS OF TECHNOLOGY: HUMAN AS A
RESOURCE
Boran Ali MERCAN
Ahmet Murat AYTAÇ

etkisiyle yaşamı ve varoluşu derinden kuşatan bir işlik uzamında, insan yaşamı çalışma yaşamına teslim ve tabi olurken, iş ve iş-dışı ayrımı ortadan kalkar. Böyle bir insanlık durumunda, yönetim ideolojilerinin dolaşıma soktuğu sahicilik söylemi insan varoluşunun indirgenemez özgürlüğünü ve dolayimsız açıklığını hedeflemez; tersine, aksi halde emek sürecinde açığa çıkarılmayacak bütün potansiyelleri harekete geçirmeyi, aktüalize etmeyi kendi amili kılar. Teknoloji ve sahicilik söylemi kiskacındaki insanın çalışma yoluyla anlamlı bir dünya kurma çabasının nasıl bir etik-politik yönelim kazanacağı, incelikli ama kuşatıcı tabiyet teknolojilerine karşı emek süreçlerinin nasıl özgürleşeceği ise, şüphesiz, gelecek siyasal tartışmaların odak noktası olacaktır.

KAYNAKÇA

- Adorno, Theodor W. *The Jargon of Authenticity*, çev. Knut Tarnowski ve Frederic Will. Routledge: London, 2002.
- Barley, Stephen R. ve Gideon Kunda. "Design and Devotion: Surges of Rational and Normative Ideologies of Control in Managerial Discourse." *Administrative Science Quarterly* 37, no 3 (1992): 363–399.
- Becker, Gary S. *Human Capital*. Chicago: University of Chicago Press, 1964.
- Braverman, Harry. *Labor and Monopoly Capital: The Degradation of Work in the Twentieth Century*. New York and London: Monthly Review Press, 1998 [1974].
- Burawoy, Michael. *The Politics of Production: Factory Regimes under Capitalism and Socialism*. London: Verso, 1985
- Castells, Manuel. "The Network Society Revisited." *American Behavioral Scientist* 67, no. 7 (2023): 940–946.
- Dicken, Peter. *Global Shift*. New York: Guilford Press, 2015.
- Ferrara, Alessandro. *Reflective Autonomy*, London: Routledge, 1998.
- Fleming, Peter. *Authenticity and the Cultural Politics of Work: New Forms of Informal Control*. Oxford: Oxford University Press, 2009.
- Fleming, Peter. *Resisting Work: The Corporatization of Life and Its Discontents*. Philadelphia: Temple University Press, 2014.
- Fleming, Peter. *The Death of Homo Economicus*. London: Pluto Press, 2017.
- Foucault, Michel. *The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France, 1978-1979*. New York: Palgrave, 2008.
- Gillespie, Richard. *Manufacturing Knowledge: A History of the Hawthorne Experiments*. Cambridge, Cambridge University Press, 1991.
- Hardt, Michael ve Antonio Negri. *Empire*. Cambridge, MA & London, England: Harvard University Press, 2000.

SAHİCİLİK VE TEKNOLOJİ SİYASETİ KISKACINDA: BİR KAYNAK OLARAK İNSAN
IN THE GRIP OF AUTHENTICITY AND THE POLITICS OF TECHNOLOGY: HUMAN AS A
RESOURCE
Boran Ali MERCAN
Ahmet Murat AYTAÇ

Hardt, Michael ve Antonio Negri. *Commonwealth*. Cambridge: Harvard University Press, 2009.

Heidegger, Martin. *The Question Concerning Technology and Other Essays*. Çev. William Lovitt. New York and London New York and London: Garland Publishing, 1977.

Heidegger, Martin. *Being and Time*. Çev. Joan Stambaugh. New York: State University of New York Press, 1996.

Heidegger, Martin. *Tekniğe İlişkin Soruşturma*. Çeviren Doğan Özlem. İstanbul: Paradigma, 1998.

Heidegger, Martin. *Varlık ve Zaman*. Çev. Kaan H. Öktem. İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008.

344

Heidegger, Martin. *Country Path Conversations*, çev. Bret W. Davis. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 2010.

Heidegger, Martin. *Bremen and Freiburg Lectures Insight Into That Which Is and Basic Principles of Thinking*, çev. Andrew J. Mitchell. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 2012.

Lovitt, William. Preface to *The Question Concerning Technology and Other Essays*, by Martin Heidegger. Çeviren William Lovitt. New York and London, 1977.

McKinlay, Alan, ve Philip Taylor. *Foucault, Governmentality, and Organization: Inside the Factory of the Future*. New York: Routledge, 2014.

Merwin, Christopher, Aaron James Wendland ve Christos Hadjioannou. "Introduction: Heidegger's Thinking Through Technology." In *Heidegger on Technology*, editörler Aaron James Wendland, Christopher Merwin ve Christos Hadjioannou, 1–12. London and New York: Routledge, 2019.

Nyberg, Anthony J. ve Thomas P. Moliterno. *Handbook of Research on Strategic Human Capital Resources*. Cheltenham, UK: Edward Elgar, 2019.

Read, Jason. *The Double Shift: Marx and Spinoza on the Ideology and Politics of Work*. New York: Verso, 2023.

Stewart, Thomas A. *The Wealth of Knowledge: Intellectual Capital and the Twenty-First Century Organization*. New York: Currency Doubleday, 2002.

Taylor, Frederick Winslow. *The Principles of Scientific Management*. London and New York: Harpers & Brothers, [1911]1919.

Terzi, Robert. "Technology and the Ambiguity of Production." In *Heidegger and Contemporary Philosophy: Technology, Living, Society & Science*, editörler Carmine Di Martino, 35-51. Cham: Springer, 2021.

Thompson, Edward Palmer. "Time, Work-discipline and Industrial Capitalism." *Past and Present: A Journal of Scientific History* 38 (1967): 56-76.

SAHİCİLİK VE TEKNOLOJİ SİYASETİ KISKACINDA: BİR KAYNAK OLARAK İNSAN
IN THE GRIP OF AUTHENTICITY AND THE POLITICS OF TECHNOLOGY: HUMAN AS A
RESOURCE
Boran Ali MERCAN
Ahmet Murat AYTAÇ

346